

Deze lezing is deels gebaseerd op een tekst die Marjolein Visser vorig jaar schreef voor het Literatuurmuseum/literair tijdschrift de Revisor

NACHTMERRIES UITSCHREEUWEN, UITHOLLEN EN UITBUITEN (MET JEUGDLITERATUUR)

Door Marjolein Visser

Als je een kind draagt en het valt tijdens dat dragen in slaap, dan wordt het zwaarder. Misschien heb je dit ook weleens meegemaakt.

Wanneer ik wakker lig, denk ik hier soms aan. En ik lig vaak wakker. Ik weet niet of jij of u ook weleens flink wakker ligt. Maar als dit weleens zo is, dan weet je:

Wakker liggen is heel iets anders dan wakker zijn. 's Nachts worden honden wolven, wijn wordt karnemelk, dekbed wordt sterfbed, onzekerheid wordt doodsangst, contracten worden ontbonden en de opwarming van de aarde wordt het abrupte einde van de wereld. Het lijkt alsof problemen, net als een kind in iemands armen, zwaarder worden zodra ze te ruste worden gelegd. Vroeger bood mijn oma remedies voor dit soort nachtelijke zwaarte. Ze zette zich aan de rand van mijn bed en zei met haar knusse, zachte stem: 'Doe alle problemen in een denkbeeldig doosje.' Daarna begon ze over herten in duinen of over ruisend riet. (Ze voegde overigens uit de losse pols ook regelmatig nieuwe geruststellende beelden toe, zoals *de binnenkant van een aardappel* – wat een vrouw, mijn oma, als ik erover nadenk).

Succes verzekerd, althans voor een tijdje. Maar toen ik tien was, gebeurde er iets. Iets vreselijks. Iets waardoor de wereld die ik kende verdween. Van de een op de andere nacht, lag ik wakker. De hele nacht wakker. Ineens was ik bang voor het donker, en mijn oma's beelden en goede raad hielpen niet meer. Niets hielp. Vier maanden sliep ik amper en ik begon weer in mijn bed te plassen. Psychologen moesten extra overleggen, een psychiater praatte over medicatie. Overdag ging het nog wel. Maar nadat de kerkklok in ons dorp me 's avonds eerst negen en toen tien pesterige klokklingels had ingepeperd, vervolgens elf uur had geslagen en daarna twaalf had gedreund, keek ik omhoog, het vreselijke donker in. Ik probeerde me dan nog wel geruststellende beelden voor de geest te halen, maar voor ik het wist verschoof mijn aandacht naar het allerergste en konden het ruisende riet en de binnenkant van een aardappel het wel vergeten.

Nog steeds slaap ik, als er iets aan de hand is, slecht. De afgelopen tien jaar waarin ik zelf ook werkte als hulpverlener en onderzoeker, leerde ik dat ik niet de enige ben die slaapproblemen kent. En dat het nog veel erger kan. Gedurende mijn werk in een traumakliniek en in opvangcentra, alsook werkende met kinderen in een ziekenhuis, kwam in de gesprekken één vraag steeds terug: 'Hoe kom ik de nacht door?'

Ik leerde dat er achter slaapproblemen van kinderen altijd vragen schuilgaan die te maken hebben met de dag. En vaak is dat een dag waarin je maar moeilijk de eindjes aan elkaar kan knopen. Sommige van de kinderen die ik zag, leefden in armoede.

Ik zag ook kinderen die door andere kinderen werden gepest.

En ik zag kinderen die ziek waren. Chronisch ziek bijvoorbeeld. Zij lagen vaak wakker. Vaak niet omdat ze zich zorgen maakten over zichzelf, maar juist over hun ouders, want erger dachten zij, dan zelf ziek zijn, is een kind hebben dat ziek is.

Ik zag ook kinderen die voor hun ouders met psychische problemen moesten zorgen. Sommige kinderen sliepen te laat omdat hun moeder 's avonds laat huilde of hun ouders luid ruzie maakten 's nachts.

En ik zag kinderen die zoveel thuis moesten doen, die bijvoorbeeld ook voor broertjes of zusjes moesten zorgen, dat ze zomaar ineens, in de klas of in een wachtkamer, in slaap vielen.

Woedend zat ik na een hulpsessie soms in de bus terug naar huis. Woedend over wat er gebeurde met die kinderen. Kinderen die te moe waren om aan zichzelf te denken. Woedend over wat er verteld of verzwegen was. Soms wou ik zeggen: *I've got your back*. Maar het lukte meestal niet om het direct te zeggen, want er zaten vaak ouders of onderwijzers bij, die steeds veel aandacht vroegen voor zichzelf.

Na het zoveelste gesprek met een kind met slaapproblemen, zwegen hij of zij en ik - tekortschietende hulpverlener. Niks hielp. Nee, logisch, dacht ik zo vaak. Want we kunnen de problemen van je ouders – de bron van jouw problemen – niet voor je oplossen.

Op een dag vroeg een van de kinderen: 'Maar hoe doe jij dat dan 's nachts?' Misschien was het omdat dit al het zoveelste slaap-gesprek was. Misschien was ik radeloos. Maar plotseling zei ik het. Heel eerlijk. De oplossing waar je ouders of de rest van de wereld niet voor hoeven te veranderen: 'Voor ik ga slapen, lees ik kinderboeken en kijk de plaatjes,' zei ik. En toen: 'En dat helpt. Echt.'

Na drie vreselijke nachtmaanden en psychologen met hun handen in het haar, was het mijn oma die met het idee kwam. Zij snapte de kracht van de verbeelding en verhalen, denk ik. Ze moesten alleen concreter. En vrijer. Er moest Literatuur aan te pas komen. Zij stelde voor: 'Laat het kind lezen. Alleen kinderboeken.' En voor het eerst mocht het: 's nachts uit bed en lezen. Na twaalfen las ik: *Het huisje in de sneeuw*, *Achtste-groepers huilen niet*, *Koning van Katoren*, *De olijke tweeling*, *Kinderen van Moeder Aarde*, *Het huis in de holle boom*, *Otje*, *Dolfje Weerwolfje* en honderden andere boeken. En als ik te moe was, keek ik de plaatjes. Zittend in de rieten stoel in de hoek van mijn kamer, met mijn leeslampje urenlang aan. Ik nam gemiddeld één boek per nacht door. Thé Tjong-Khing, Joke van Leeuwen, Tonke Dragt, Nelly Bodenheimer en Annet Schaap werden mijn nieuwe vrienden. Ik verdween in de verhalen die zij vertelden. Daar kwamen óók veel nachtmerries in voor: kinderen die werden gepest, kinderen wier ouders hun baan kwijtraakten, wier broertjes of zusjes stierven of die moesten vluchten. Maar, in deze verhalen en gedichten werden die nachtmerries *niet* gezien als 'fout'. Er werd niet zenuwachtig of medelijdend over gedaan en ze werden al helemaal niet overgeslagen. *Juist* niet: ze werden uitgebuit, uitgehold en uitgeschreeuwd met potlood, olieverf, ecoline en hele mooie, ontroerende of grappige zinnen. Een meisje gilte letterlijk de hele stad bij elkaar, een engel in skinny jeans maakte ruzie met een boze vader en dansende dieren verdreven in het maanlicht de eenzaamheid.

En langzaam veranderde mijn borstkas van een benauwde kamer waar mijn hart NU uit weg moest, in een rustige kloppende ruimte. Uiteindelijk viel ik in slaap. Zonder ironie kan ik zeggen dat jeugdliteratuur me gered heeft.

En dat doet het nog steeds. Heel vaak (her)lees ik kinderboeken. Na een zware dag of een eindafrekening, wordt mijn leven opnieuw ingekleurd door bijvoorbeeld Mance Post, die alle dieren van Toon Tellegen even groot tekent of door Annie M.G. Schmidt die de volwassenen altijd voor lul zet. De wereld wordt ook gekleurder door Camila Fialkowski die in haar spookachtige verhalen schertst met angst en door Zindzi Zevenbergen en Efua Traoré met hun warmte en magische zinnen. Jeugdromans en kinderpoëzie vertellen, wat mij betreft, wat het leven werkelijk is: een ingewikkelde berg, ja. Maar met een beetje fantasie zullen we er (verdomme) een feest van maken. En iedereen en elk deel van jezelf is uitgenodigd.

Ik zou kinderboeken daarom zeker ook aanraden aan volwassenen. Of juist ook aan volwassenen. En al helemaal als ze soms wakker liggen.

In het voorwoord van een essay van Katherine Rundell over jeugdliteratuur schreef voormalig Nederlandse kinderboekenambassadeur en schrijver Manon Sikkels de woorden: 'Er zijn schrijvers die moeiteloos de twee werelden van volwassenen en kinderen kunnen betreden. Voor wie het zelfs geen twee werelden zijn, maar één en dezelfde wereld. In hun boeken vind je de wereld terug waarvan je was vergeten dat je die kwijt was.' Ik liet deze woorden lezen aan een van mijn oud-cliënten, een volwassene met een trauma, met wie ik mijn kinderboeken-als-medicijn-geheim óók gedeeld had. Hij is 's nachts óók aan het jeugdboeklezen en -kijken geslagen en voelt zich – net als ik – door jeugdboeken geholpen. Toen ik Sikkels woorden aan hem voorlegde, antwoordde hij: 'Zo is het.' Als hij niet kan slapen bekijkt deze arts en grootvader tegenwoordig: *De gele ballon* of *Alfabet*. 'Overdag,' zei hij mij, 'ben ik getrouwd met mijn vrouw. 's Nachts met Charlotte Dematons. En als het wakker liggen langer duurt: met Rian Visser.'

Bij de kinderen met wie ik werkte, zag ik dat boeken hen ook erg hielpen. Heel erg. Wat hun achtergrond ook was, of ze nou in een huis sliepen, in een ziekenhuis of in een azc – en hoeveel moois of hoeveel shit ze ook meemaakten, voor hen allemaal waren er wel een paar boeken waarin zij zich konden herkennen. Of verliezen.

En die boeken hielden ze dichtbij. Heel dichtbij. Een van de wakkerliggers, een meisje van elf dat chronisch ziek was, zei tegen mij: 'Het is een fijn idee dat er anderen óók wakker zijn, ook al zijn het anderen in een boek. Ik ben niet alleen.' De knorriges Lappenkat, die midden in de nacht het dak op gaat (je weet wel, uit het boek *Minoes*) zag zij letterlijk, als een nieuwe vriendin.

Odey van twaalf die in een azc woont, 's nachts bang is voor de vele geluiden op de gang en dan zijn moeder en broer in Syrië extra mist, leest onder de deken 's nachts *Kinderen van het drijfzand*. Met een zaklamp. Zes keer las hij het al.

Het motto van mijn jeugdromandebuut *De Verboden Duinen* is:

'Wees als de vogel, die zit op de tak die doorbuigt,

maar toch zingt,

Omdat hij weet dat hij vleugels heeft.'

Kinderboeken *zijn* vleugels.

Voor als je alleen in bed naar het plafond staart.

Voor als je nieuwe dromen zoekt.

Als je in slaap gesust wilt worden.

Of juist wakker moet worden geschopt.

Marjolein Visser (1989) studeerde Klinische Psychologie en Culturele Antropologie en Ontwikkelingsstudies. Ze werkte voor meerdere zorg- en hulpinstellingen, zoals een traumakliniek voor vluchtelingen. Ze schrijft voor kinderen en volwassenen, bijvoorbeeld voor de krant het Parool (waarvoor ze afgelopen jaar kinderen in uitdagende situaties sprak over hun meest betekenisvolle vriend). Ze richtte de Schrijfwerkplaats op, een organisatie waarbij schrijvers en dichters met een vlucht- of migratieachtergrond worden geholpen hun werk te publiceren in Nederland. Haar boeken (waaronder *De Verboden Duinen*) werden lovend ontvangen en genomineerd voor meerdere literaire prijzen. In 2024 won ze de Cultuur Stimuleringsprijs, een prijs die slechts eens in de twee jaar wordt uitgereikt.